

Euskaltzaindiaren X. Biltzarra Iruñean

Pello Salaburu

Orain duela ehun urte eman zuen argitara A. Campionek bere gramatika famatua, Bonapartek aldez aurretik bildu eta metatu (hitz egokiagorik ez bait dut aurkitzen) zituen material guzti haiek nolabait ere ordenatu nahian edo. Neurri handi batean Campionen lana bestearenetan oinarritzen da. Esan dezadan, bide batez, material horietako anitzek hantxe segitzen duela, Diputazioetako artxiboetan metatua, biltzaileek utzi zuten bezalatsu.

Nahiz eta Campionen gramatikaren atal batzuk zenbait urte lehenago ikusi zuten argia, 1884ean hasi zen gramatikaren argitaratze sistematikoa eta horixe nahi izan du Euskaltzaindiak ospatu, hori dela eta, Biltzar nagusi bat Iruñeko hirian eginez.

Biltzar honen gai nagusia gramatika izan da. Jakina denez, Euskaltzaindiak eman ditu bere garaian ortografia, deklinabidea eta aditz laguntzaileari dagozkien arauak, esan nahi bait da, euskara idatzirako arauak. Gramatika-kontuetan, ordea, edo, hobeki esanda, sintaxi-kontuetan, Euskaltzaindiak ez du gehiegi esan orain arte eta jendeak eskatzen duen gramatika arauemaile horren (usarioaren gramatikaren) hutsa ikusi ondoren, lan horri ekin zion orain dela urte batzuk. Lan horren ondorioa aurkeztu da, hain zuzen ere, Iruñean.

Biltzarra

Alde batera utzirik Biltzarraren inguruan hain ederki antolatu diren festa-giroko egintzak (kontzertuak, antzerkiak, txangoak, etab.), Biltzarrak berak bi parte izan ditu: goizeko ekitaldian Euskaltzaindiak Gramatika Batzordearen bidez egin duen lana aurkeztu eta eztabaidatzeko aukera izan da. Arratsaldeetan, berriz, euskal gramatikarekin erlaziona daitezkeen txostenak irakurri dira, denetarik egon denean azken hauen artean. Jakina: gramatika hitza oso zabala da (batzuen ustez, sintaxia bakarrik; beste batzuk ez dugu uste horretara muga daitekeenik eta soinu-egitura eta hiztegia ere sartzen ditugu hor) eta txostenak aldez aurretik igorriak eta Gramatika Batzordeak aztertu ondoren aukeratuak izan baziren ere, oso gai desberdinak ukitu dituztela esan behar da. Biltzarraren lehenbiziko egunean Granja-k eta Pagolak egin zituzten hitzaldiak kontutan hartu gabe (Campionen gramatikari buruz bata, Nafarroako hizkuntz politikaren gainean besteak), gainerakoetan bertoko eta kanpoko jendearen mintzaldiak entzun ditugu. Beñat Oyharçabal, G. Rebuschi eta R. Trask sintaxiaz mintzatu ziren, teori mailan oso argigarri izan daitezkeen ohar interesgarriak eginez. A. López García Valentziatik etorri zitzaigun euskararen aztertzeko modelu teoriko berria proposatuz (teoria berria ala aldaki notazional hutsa?). Gunter Brettschneider euskal kasuei buruz mintzatu zen; aipatzekoa beronen ahalegina, zeren ustekabeen hil bait zitzaion aita eta biharamonean etorri bait zen Iruñeraino Alemaniatic. Suzuko Ainhoa Tamura ordena erabakitzeko faktoreak zehazten saiatu zen. Egon ziren, bai, beste zenbait mintzaldi ere morfosintaxiaren inguruan: N. Sturua, Mitxelena, A. Irigoyen, Iturrioz, Yuri Zytsar, Pikabea, etab. horien artean. Eguzkitzak eta Txanturia-k, azkenez —geroago aipatuko dut Adurizek eman zuena—, aditz modalak aztertu zituzten. Patxi Oroz-ek ere Biltzarrean aurkeztu zuen prestatzen ari den liburu polit baten berria: G. Arestiren «Nire aitaren etxea defendituko dut» olerki ezaguna 200 bat hizkuntzatara itzulia.

Esan bezala, hauek izan ziren arratsaldeetan aurkezturiko txostenak, goizeko lanaren osagarri modukoak edo.

Txosten nagusia

Gramatika Batzordeak egin lana hiru zatitan dago banaturik: Perpausaren Egitura, Izen Sintagmaren Egitura eta Deklinabidea-

-Adberbioak-Interjekzioak. Atal bakoitza, noski, dagozkion kapituluetan zatitzen da eta, horrela, 473 orrialde guzti horiek 9 kapitulu osatzen dituzte (2, 4 eta 3, atal bakoitzaren arabera).

Esan ohi da problema baten erantzuna aurkitzeko, problema hori behar bezala planteatzea baino bide egokiagorik ez dagoela. Txosten honek, «gramatika» honek, ez du soluziobiderik ematen askotan, baina problemak behar den moduan bideratzen saiatzen da. Hori dela eta, hurrengora egin daitezkeen azterketak kontutan harturik, eskema garbiak paratzen saiatu da. Ez da, ez, gramatika hau euskal gramatika osoa. Lehenengo eta behin, muga argia ezarri zioten egileek alde zaurerik: perpaus bakuna bakarrik aztertuko da. Hala ere, perpaus bakunaren hainbat eta hainbat gauza aztertzeke geratu da: ezer gutxi esaten da hitzen hurrenkeraz edo galdegaiaz, adibide nabarmen batzuk besterik ez aipatzearren. Honek ez dio, haatik, meriturik kentzen lanari, eta esan daiteke euskararen fenomeno anitz ere anitz ez direla inoiz ere landuak izan gramatika honetan agertzen den xehetasunaz.

Horrela, esate baterako, bigarren atalean *izena*, *izenordainak*, *determinatzaileak* eta *adjetiboa* lantzen dira. Izenaren barnean izen arruntak eta bereziak (arazoa ez da ematen duen bezain erraza, behar den moduan formalizatzeko), izen zenbakarriak eta izen zenbakaitzak. Izen zenbakaitzen artean, bestalde, izen neurgarriak eta neurgaitzak bereizten dira (horrela, «*etxe*», adibidez, izen arrunt eta zenbakarria da; «*irin*», izen arrunt eta zenbakaitza baina neurgarria —kiloka neur bait dezakegu— eta «*su*», berriz, izen arrunta eta zenbakaitza baina neurgaitza).

Determinatzaileak, bere aldetik, hiru sailetan agertzen dira: mugatzaileak (artikulua: «*gizon-a*» eta erakusleak: «*gizon hau*»), zenbatzaileak («*andre bat*», «*liburu bi*», «*gauza asko*») eta, beste izen egokiagorik aurkitzen ez den bitartean, nolakotzaileak ere («*zernahi gauza*»). Ikus daitekeenez, gramatika hau saiatzen da ordena zerbait ezartzen gure artean erabili izan dugun terminologiaren gainera eta arreta handia jarri du horretan. Konturatzekoa da, baita ere, ez dela batere erraza terminologia guzti hau erdaratzea eta, hortaz, parekotasunak ere ez ditugu aise aurkituko. Hala ere, deklinabideari eskainitako partean ez da terminologia berritu, eta bide klasikoari eutsi zaio, hoberik ere noizbait aurkituko delakoan.

Adjetiboen artean izenondoak («*etxe zuria*», «*begi beltzak*») eta izenlagunak («*andrearen sudurra*», «*herriko jaiak*») bereizten dira, denak ditugularik, esan bezala, adjetibo. Bide honi jarraitzen

zaio hirugarren atalean ere, adberbioak sailkatzen direnean. Adberbioen artean daude aditzondoak («*gaur*») eta aditzlagunak («*haurrarekin*»). Ikusten da izenondo eta aditzondoek ez dutela azpikategoria hori markatzeko inolako atzizki berezirik erabiltzen. Aditzlagun eta izenlagunen seinale da, berriz, atzizkiren bat hartzea.

Terminologia guzti hau, jakina, behin-behinekoa da eta denborak eta euskarari buruz egin ditzakegun azterketek esanen digute egokia denentz. Horrenbestez, gramatika honetan esaten direnak ez dira erabaki ofizialak, ezta gutxiagorik ere. Irakurleak kontutan hartu behar du hori. Bestaldetik, gramatika hau saiatzten da hizketaren aberastasun guztiak biltzen eta gauzak ilun daudenean zerbait argitzen edo, erabakiak hartzeko orduan, bere hartan uzten. Adibidez, nola idatzi beharko litzateke: «Herri Batasunean» ala «Herri Batasuna-n»?; «Arrano Beltza-tik nator» ala «Arrano Beltzetik nator»?; «Astelehen arte», «Astelehena arte» ala «Astelehenera arte»?; «ikusi nuen egun arte» ala «ikusi nuen eguna arte»? Ez da batere erraza guzti horien artean hautatzea, denetan bai bait dira alde nahiz kontrako arrazoiak. Beste maila askotan ere antzera gertatzen da: «azken egun arte» ala «azken eguneraino» edo biak?; «Donostiako autobusa» ala «Donostiarako autobusa» (biek esanahi bera dutelarik, noski)?; zein dugu «bat» zenbatzailearen deklinabidea?; edota «batzu(k)» zenbatzailearena? Galdera horien erantzunak ere noizbait eman beharko dira, baina ezin gara bitarte horretan dogmakerietan erori.

Hala eta guztiz, galderen parean proposatzen dira erabaki zehatzak ere (Euskaltzaindiak iadanik hartutakoak kasu zenbaitetan): ea gure idazleek ikasten duten behingoan «Iruñea» hitzaren deklinazioa («Iruñeko», «Iruñetik», baina «Iruñean»).

Nire ustez, bada, gramatika honen erakarpena hizkuntzaren deskripzioan kokatzen da. Alde horretatik nahikoa gramatika tradizionala dela aitor daiteke, baina honelakoak ere behar baino beharrezkoak ditugu gure artean. Are gehiago, erdararen (eta ez erdaren) influentzia bera ere gero eta handiagoa bait da. Burutik pasatu ere eginen ez litzaizkigukeen gauzak esaten dira barra-barra eta, anitzetan, idatzi ere. Gramatika honek ematen digu egun arte egin den deskripziorik zehatzena (euskararen maila askotan) eta kontu anitz erabaki gabe uzten baldin baditu ere, egin dakizkiokeen eta ongi etorriak izanen diren oharrak bilduta, bere horretan argitaratzeko asmoak daude. Eta lehenbailehen argitaratzeko, gainera, gure artean dagoen premia ikusirik. Premia honen seinale izan daiteke H.I.Z.P.A.L.ekoek (Aduriz-en eskutik)

Biltzarrean berean aurkeztu zuten txostena, txosten horretan zerrendatzen bait dira, neurri batean, gramatika egileek izan dituzten zalantza berberak. Argituko ahal ditu noizbait Euskaltzaindiak zalantza guzti horiek.

Talde-lana

Gramatika hau ez du lagun batek bakarrik egin. Orain arte idatzi diren gramatikak, normalean, esku baten lanak izan ohi dira. Nahiz eta kasu askotan arrunt zehatzak ziren, baten lana izan ziren neurri berean izugarritzko joera zuten egilea kezka zezaketen arazoetan geratzeko. Onenean ere, oso zail izanen zaio egileari bere euskalkiaren mugak haustea.

Gramatika Batzordeak egin duen lana talde bati zor zaio eta horixe da, hain zuzen, azpimarratu beharko litzatekeen ezaugarria: eztabaida asko izan badugu gure artean, denoi aberasgarri gertatu baldin bazaigu lan honetan parte hartzea, horrexegatik izan da. Lan hau hamahiru lagun artean dago egina, hamahiru eta euskalki gehienetakoak gainera. Bestalde, fenomeno guztiak ahalik eta modurik zabalenean tratatzen saiatu ginen. Taldearen buru P. Lafitte izan da. Besteak: J. Haritschelhar (buruorde), P. Goenaga (idazkari), M.P. Lasarte (idazkariorde), P. Altuna, L. Akesolo (ez da Gramatika Batzordekoa), M. Azkarate, A. King (ez da GBkoa); J.M. Larrarte (ez da GBkoa), J.A. Mujika, B. Oyharçabal (ez da GBkoa), K. Rotaetxe eta P. Salaburu. Ikusten denez, ez da bakarrik hamahiru lagun eta euskalki diferenteetakoak izatea: nor, eta Euskerazaintzako («Erri Akademiako») burua bera ere hor geneukan gure artean. Honek erakusten du ongi aski gure helbururik handiena euskararen gramatikaren aberastasun guztiak biltzea izan dela.

Lan hau ez da nekerik, izerdirik eta, batez ere, eztabaida luze gaberik burutu. Haritschelhar jaunak zioen azken egunean 13 ginela denetara, apostoluak ere hamahiru ziren bezala. Eta apostoluen artean ba omen zegoen egon traidore bat, hilehoria. Euskaltzain hark zioenez, gure artean ere egon zitekeen bat eta inor egotekotan bera omen. Baina kontua da Haritschelhar-en hilea kolore barikoa dela. Badirudi, beraz, arazo hau argitu beharra dagokeela. Eta hori egiten den bitartean, eman ditzadan beste datu batzuk ere.

Txosten nagusia egitea hiru urte luze kostatu da, agian gehiago. Txostenaren parteak hiru aldiz izan dira banan banan eta lerroz

lerro idatziak, berridatziak eta eztabaidatuak gure artean. Ehundaka fitxa egin ditugu autoreak eta aztertuz, argia eskatu dugu, laguntza ere eskatu dugu (ez beti hartu) eta azkenean material guzti hori Altuna eta Salabururen artean moldatu zen estiloak batuz eta alde zurretik egin lana pittin bat txukunduz. Talde honek jasoko ditu orain oharrak eta argitaratzeari ekinen dio segidan.

Aurrera begira

Ez dago zalantzarik azken urte hauetan euskarari buruz egiten diren ikerlanek beste neurria hartu dutela: orain arte Euskaltzaindia baldin bazen lan hauek bere soinean hartzen zituen erakunde bakarra (edo ia ia bakarra), gaur ez da hori suertatzen eta Unibertsitatea ere hor dago eta erne egon beharko dugu han sor daitezkeen lanen zain. Euskaltzaindiak bere aldetik segituko du eta, hein batean bederen, lan guzti horiek hezurtu beharko ditu. Hor daude Atlas Linguistikoa lantzen ari direnak (urte luzeetarako proiektua), hor dago Hiztegi Batzordea eta hortxe, nola ez, Gramatika Batzordea ere. Jende berbera aurkitzen da anitzetan talde hauetakoren batean eta Unibertsitatean: harreman horiek, jakina, bultzatu egin behar dira. Denborak esanen digu, baina baliteke Unibertsitatearen lana izan daitekeela teoria bultzatzea eta euskarak eskaintzen dizkigun datuek nola argi, alda edo faltsa dezaketen hizkuntz teoria zehaztea. Baina kontu hauetan ere estu-estu gaude loturik: gramatika deskribatzaile egokiak behar bait ditugu. Badirudi gauza asko dagoela egiteke eta horiek geuk egin beharko ditugu, kanpoan egin daitekeenaren zain egon gabe. Guk egiten ez baditugu, ez pentsa beste inork egingen dituenik. Berriki Euskal Herriko Unibertsitatean «Honoris Causa Doktore» izendatua izan den W.A. Douglass irakasle iparramerikarrak ongi aski zioenez: «Guk egin ditzakegun lanak zuenen oihartzuna besterik ezin dira izan».

Gramatika Batzordeak lanean segitzeko asmoak ditu eta laguntza guztiak eskas direla onartzeko prest dago: pentsa dezagun perpaus bakuna biribiltzea eta mendeko perpausen azterketa geratzen direla oraingoz osatu gabe. Ea gramatikari gehiago hurbiltzen zaigun. Bai bait da, beraz, egiteko lana. Hala ere, neurri batean behinik behin, aurrerapausu handia eman dela esan daiteke. Eta hori pozgarria da.

P. S.